PROFESSORILIITTO
PROFESSORSFÖRBUNDET
FINNISH UNION OF UNIVERSITY PROFESSORS

24.2.2025

Sivistysvaliokunta

Asia: Professoriliiton lausunto ja toiminnanjohtaja Tarja Niemelän asiantuntijakuuleminen hallituksen esityksestä 209/2024 vp laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Professoriliitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto ja tulla kuulluksi Suomen Akatemiaa koskevista muutosehdotuksista.

Tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttaminen tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi on kannatettavaa

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että nykyinen tutkimusintrastruktuurikomitea muutettaisiin tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi. Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan tehtävät ja nimittämiskäytännöt vastaisivat jatkossa muiden Suomen Akatemian toimikuntien tehtäviä ja nimittämiskäytäntöjä.

Professoriliitto pitää muutosta perusteltuna.

Toimikuntien ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus hallituksen kokouksissa on perusteltua säilyttää

Hallituksen esityksessä ehdotetaan myös, että toimikuntien ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus Suomen Akatemian hallituksessa poistettaisiin. Muutosta perustellaan Suomen Akatemian strategisen työskentelyn vahvistamisella.

Professoriliitto ei pidä ehdotettua muutosta tarkoituksenmukaisena. Toimikunnilla ja strategisen tutkimuksen neuvostolla on keskeinen merkitys Suomen Akatemian toiminnassa. Liitosta on tärkeää, että tätä yhteyttä ei vähennetä läsnäolo- ja puheoikeuden poistamisella.

Akatemiaprofessoreita ja akatemiatutkijoita koskevat rahoitusinstrumentit tulee turvata lain tasolla

Nykylainsäädäntö

Voimassa olevan Suomen Akatemiasta annetun lain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen Akatemia myöntää rahoitusta yliopistoille, tutkimuslaitoksille ja muille tahoille akatemiaprofessorien, akatemiatutkijoiden ja muiden tutkijoiden palkkausta varten. Kyseisen pykälän 2 momentin mukaan akatemiaprofessorien ja akatemiatutkijoiden tutkijantehtävää koskevaan hakemukseen tulee liittää sitoumus, jossa työnantaja sitoutuu rahoituksen ehtoihin.

Suomen Akatemiasta annetun lain 9 §:n 3 momentin mukaan työnantaja ei saa Suomen Akatemian rahoituksella toimivan tutkijan työsuhteessa menetellä tavalla, joka voi vaarantaa tutkimuksen tai opetuksen vapautta. Sen lisäksi, mitä työsopimuksen irtisanomisesta säädetään työsopimuslain (55/2001) 7 luvussa ja sen purkamisesta lain 8 luvussa, Akatemian rahoituksella toimivan tutkijan työsopimusta ei saa irtisanoa tai purkaa perusteella, johon vetoaminen loukkaisi tutkimuksen tai opetuksen vapautta.

Akatemiaprofessorit ja akatemiatutkijat tulee jatkossakin mainita lain tasolla

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että akatemiaprofessoreita ja akatemiatutkijoita ei enää mainittaisi lain tasolla. Muutosta perustellaan muun muassa sillä, että akatemiaprofessorin ja akatemiatutkijoiden rahoitus on nykyisin vakiintunut osaksi Suomen Akatemian rahoitusinstrumentteja ja että niiden mainitseminen laissa ei ole enää tarkoituksenmukaista.

Professoriliitto toteaa, että akatemiaprofessori-rahoitusinstrumentti on paljon enemmän kuin yksittäinen rahoitusinstrumentti. Kun yliopistoissa on otettu käyttöön niin sanottu tenure track -järjestelmä ja kun ne ovat palkanneet henkilöitä pääsääntöisesti professorin urapolun alimmille tasoille, full professoreiden uralla etenemismahdollisuudet ovat vähentyneet merkittävästi. Suomen Akatemian rahoittaman akatemiaprofessori-tehtävän merkitys on kasvanut. Suomen Akatemia ei ole vuosina 2022–2024 täyttänyt yhtään akatemiaprofessorin tehtävää. Vuoden 2025 akatemiaprofessori-haku on päättynyt tammikuussa 2025, ja rahoituskausi on 1.1.2026 - 31.12.2031.

Akatemiaprofessorin ja akatemiatutkijan tehtävät tulee edelleen mainita lain tasolla. Professoriliitto ehdottaa, että voimassa olevan lain 9 § säilyy ennallaan.

> 9 §
>
> *Tutkijantehtävät*
>
> *Akatemia myöntää rahoitusta yliopistoille, tutkimuslaitoksille ja muille tahoille akatemiaprofessorien, akatemiatutkijoiden ja muiden tutkijoiden palkkausta varten.*
>
> *Akatemiaprofessorien ja akatemiatutkijoiden tutkijantehtävää koskevaan hakemukseen tulee liittää sitoumus, jossa työnantaja sitoutuu rahoituksen ehtoihin.*
>
> *Työnantaja ei saa Suomen Akatemian rahoituksella toimivan tutkijan työsuhteessa menetellä tavalla, joka voi vaarantaa tutkimuksen tai opetuksen vapautta. Sen lisäksi, mitä työsopimuksen irtisanomisesta säädetään työsopimuslain (55/2001) 7 luvussa ja sen purkamisesta lain 8 luvussa, Akatemian rahoituksella toimivan tutkijan työsopimusta ei saa irtisanoa tai purkaa perusteella, johon vetoaminen loukkaisi tutkimuksen tai opetuksen vapautta.*

Suomen kansallinen turvallisuus

Hallituksen esityksen mukaan tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittamista ja kansainvälistä yhteistyötä koskevien Suomen Akatemian tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Hallituksen esityksen luonnosvaiheessa ehdotus oli, että jatkossa Suomen Akatemian tulisi tehtäviä hoitaessaan ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset.

Lain tasolle tehtävää lisäystä on perusteltu sillä, että Suomen Akatemian myöntämällä tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden tai turvallisuuden. Hallituksen esityksen mukaan säännöksen muotoilu vastaisi maa-asemista ja eräistä tutkista annetussa laissa tutkatoiminnan turvallisuuden arvioinnissa käytettyä sanamuotoa. Esityksen mukaan säännös noudattaa Euroopan unionin neuvoston suositusta tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta.

Hallituksen esityksen mukaan säännös tukisi Suomen Akatemiaa, kun se huomioi tutkimuksen turvallisuuden tutkimushankkeiden rahoitusprosessissa. Säännös tukisi Akatemiaa tilanteissa, joissa

tieteellisesti ansioitunut hanke olisi riskiarvion perustella ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Suomen Akatemia vastaisi perusteluiden mukaan omalta osaltaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on asianmukaisesti huolehdittu Akatemian prosesseissa ja rahoituksen ehdoissa. Akatemian tehtävä täydentäisi tutkijoiden ja tutkimusorganisaatioiden roolia tutkimuksen turvallisuuden varmistamisessa. Edelleen hallituksen esityksen mukaan tutkimusta harjoittavalla organisaatiolla on ensisijainen vastuu tutkimustoiminnan ja kansainvälisen yhteistyön kehittämisestä ja toteuttamisesta institutionaalisen ja akateemisen vapautensa puitteissa ottaen myös huomioon, että akateemisen vapauden mukana tulee myös akateeminen vastuu. Tutkimusrahoittajana Akatemian tehtävänä on varmistaa tutkimuksen turvallisuuden huomioiminen osana tutkimusrahoituksen hakuprosessia sekä kannustaa tutkimusorganisaatioita tunnistamaan mahdolliset riskit ja uhat etukäteen.

Tutkimuksen turvallisuus

Professoriliiton näkemyksen mukaan hallituksen esitys antaisi Suomen Akatemialle mahdollisuuden evätä korkeatasoisen tutkimushankkeen rahoitushakemus tutkimuksen turvallisuuteen liittyvillä perusteilla. Akatemian rahoitusehdoissa edellytetään pakoteasetusten ja kaksikäyttötuotteita koskevien vientivalvontasäännösten noudattamista. Mikäli näitä ehtoja rikottaisiin, Suomen Akatemialla olisi oikeus keskeyttää maksatus ja periä takaisin maksetut varat.

Hallituksen esityksen tekstimuotoilu on epäonnistunut, ja sitä tulee muuttaa. Tutkatoiminnan ja julkisista varoista rahoitetun tutkimuksen turvallisuuden turvaamisen rinnastaminen on epätarkoituksenmukaista. Kyse on liiton näkemyksen mukaan tutkimuksen turvallisuudesta, joka on määritelty Euroopan unionin neuvoston hyväksymässä suosituksessa turvallisuuden parantamisesta. Tutkimuksen turvallisuudella tarkoitetaan seuraavien riskien ennakointia ja hallintaa:

a) kriittisen tietämyksen ja teknologian ei-toivottu siirto, joka voi vaikuttaa unionin ja sen jäsenvaltioiden turvallisuuteen, esimerkiksi jos niitä käytetään sotilaallisissa tai tiedustelutarkoituksissa kolmansissa maissa;

b) sellainen haitallinen vaikuttaminen tutkimukseen, jossa kolmannet maat tai kolmansiin maihin sijoittautuneet toimijat voivat käyttää tutkimusta muun muassa disinformaation levittämisen välineenä tai itsesensuurin aikaansaamiseksi opiskelijoiden ja tutkijoiden keskuudessa, mikä haittaa akateemista vapautta ja tutkimuksen integriteettiä unionissa;

c) eettisten normien tai integriteetin loukkaukset, joissa tietämystä ja teknologiaa käytetään perussopimuksissa määriteltyjen unionin arvojen ja perusoikeuksien tukahduttamiseen tai heikentämiseen tai niiden loukkaamiseen.

Professoriliitto ehdottaa, että voimassa olevaa lakia täydennetään säätämällä uusi 2 §:n 2 momentti, jossa säädetään siitä, että Akatemian ei saa hoitaa 2 pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaisia tehtäviä tavalla, joka olisi ristiriidassa Euroopan unionin neuvoston hyväksymässä suosituksessa määritellyn tutkimuksen turvallisuuden kanssa.

Riskienarvioinnin tulee olla osallisille avoin ja läpinäkyvä

Hallituksen esityksen mukaan Suomen Akatemian tulisi tunnistaa mahdolliset kansallisen turvallisuuden vaarantavat turvallisuusriskit ja uhat etukäteen siten, että huolta aiheuttaville tutkimushankkeille tulisi tehdä Euroopan unionin neuvoston suosituksen mukainen riskienarviointi. Esityksen mukaan tämä tapahtuisi yhteistyössä suomalaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten sekä kansallisten viranomaisten kanssa. Professoriliitto toteaa, että esityksestä puuttuu tarkempi kuvaus siitä, miten riskienarviointi tapahtuisi käytännössä. Liiton näkemyksen mukaan prosessin tulee olla osallisille avoin ja läpinäkyvä. Professoriliiton näkemyksen mukaan riskienarvioinnissa tulisi olla mukana myös hankkeen vastuullinen johtaja.

PROFESSORILIITTO
PROFESSORSFÖRBUNDET
FINNISH UNION OF UNIVERSITY PROFESSORS

Tutkimuksen vapautta ei saa kaventaa

Perustuslain mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Tähän vapauteen kuuluu tieteen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntaamisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman kritiikin kautta. Professoriliitto toteaa, että perustuslaissa turvattua tutkimuksen vapautta ei saa kaventaa. Liiton näkemyksen mukaan hallituksen esitystä tulee muuttaa yllä kerrotulla tavalla.

Hallituksen esityksen mukaan Suomen Akatemia myöntää kilpailtua tutkimusrahoitusta hakemusten perusteella. Hakemukset arvioidaan hakukriteereitä vasten kansainvälisissä vertaisista tutkijoista koostuvissa paneeleissa. Professoriliitto pitää hyvänä, että edellä kuvattua prosessia ei ole tarkoitus muuttaa ja että hallituksen esityksessä ei ole mainintaa siitä, että Suomen Akatemia voisi jatkossa ohjeistaa kansainvälisiä arvioitsijoita huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat tieteellisen laadun arvioinnin ohella.

Lopuksi

Suomen Akatemia on riippumaton, autonominen tieteen rahoittaja Suomessa. Sillä on merkittävä rooli TKI-rahoituksen myöntäjänä.

Professoriliiton näkemyksen mukaan hallituksen esityksellä on taloudellisia vaikutuksia Suomen Akatemian toimintaan. Suomen Akatemialla tulee olla riittävät toimintaedellytykset täyttäessään sille lainsäädännöllä ja hallitusohjelman täytäntöönpanon myötä annettua tärkeää tehtävää. Professoriliitto pitää tärkeänä, että vahvistetaan Suomen Akatemian toimikuntien käytössä olevia ja pääsääntöisesti bottom up -periaatteella jaettavia eli tutkijalähtöiseen tutkimukseen kohdennettavia resursseja.

Professoriliitto-Professorsförbundet

Teija Laitinen
puheenjohtaja

Tarja Niemelä
toiminnanjohtaja